

Debatt

Flytta slutåret för inlösenpliktiga fornfynd från 1850 till 1719

Sedan 1 januari 2014 har vi i svensk lag en ny, mycket tydligare definition av begreppen »fornlämning» och »fornfynd». Längre talade Kulturmiljölagen bara svävande om förfluten tid och varaktigt övergivande, samt gav en lista på lämningskategorier som definitivt skulle ingå. Det fanns gott om utrymme för diskussion och rent godtycke vad de senaste 300 årens lämningar anbelangade. Kyrkoruiner och torpgrunder behandlades helt olika och inte speciellt konsekvent. Numa är i stället allting som är varaktigt övergivet och äldre än 1850 fornlämning eller fornfynd så länge det uppfyller de övriga rekvisiten.

Principen bakom är sund tycker jag: rättssäkerheten kräver ju tydliga regler. Men när de nya formuleringarna i lagen offentliggjordes var vi många som hajade till. Inlösenpliktiga fornfynd från 1849? Ja, faktiskt: alla föremål från 1849 eller tidigare av kopparlegering eller ädelmetall, och alla föremål oavsett material som kommer i dagen på ett sätt som visar att de deponerats tillsammans, är nu inlösenpliktiga fornfynd. Hur tänkte lagstiftaren egentligen?

Reglerna för inlösenpliktiga fornfynd har länge byggts på en vetenskaplig värdering av fyndkategorier. Skälet till att fornfynd av kopparlegering och ädelmetall har lagskydd är att de presenterar en stor arkeologisk informationspotential. Likadant med de slutna fyndkombinationerna: oavsett vilka material föremålen består av så är de vetenskapligt värdefulla. Utifrån detta perspektiv framstår regeln om 1850 som väldigt märklig. Anser lagstiftaren att alla lösfunna metallföremål från före detta år har ett stort vetenskapligt värde? Det tycker inte forskningen. Vid kontroll med en alert och kunnig numismatiker fick jag till exempel veta att:

»... det inte finns någon publicerad forskning i ämnet. Problemet med de ensamfunna kopparmynten (oftast 1700-tal/1800-tal, men ibland även kopparmynt från

Kristina resp. Karl XI) är att de tidigare sällan har märts in, dokumenterats eller ens lösts in. Den enda publicering jag känner till av ovannämnda fyndkategori är Landskapsinventeringen som KMK ger ut. Det är dock enbart en förteckning utan bearbetning och analys.»

Inte heller har åkerfunna föremål från tidigt 1800-tal något samlarvärde. Myntsamlare vill ha friska exemplar, inte nedslitna stackare som legat och skramlat i ploglagret.

Förvåningen över den nya regeln berodde delvis på att när lagförslaget gick på remiss stod det inte 1850. Utredningen *Kulturmiljöarbete i en ny tid* hade föreslagit en gräns vid 1750 (SOU 2012:37). Även för år 1749 kan man starkt ifrågasätta forskningspotentialen hos lösfynden, men när nu remissrundan ledde till att årtalet flyttades hundra år framåt i tiden, då kunde man tro att något väldigt tungt vägande argument för föremålets informationsvärde måste ha framförts.

Jag har sökt igenom den berörda propositionen *Kulturmiljöns mångfald* (prop. 2012/13:96) efter överväganden om 1750 kontra 1850 för fornfynd. Diskussionen om de båda årtalen förs nästan enbart i avsnitten om fasta fornlämningar. Det följande är alla de väsentliga resonemangen om slutårtalet för inlösenpliktiga fornfynd.

»Kulturmiljöutredningens förslag överensstämmer i huvudsak med regeringens förslag. Utredningen föreslår dock en tidsgräns vid 1750. ... Vikten av att harmonisera skyddet för fornfynd och fartygslämningar lyfts dock fram av flera remissinstanser ... I fråga om lösfynd föreslår regeringen att en fast gräns införs i tidsmässig överensstämmelse med skyddet av fornlämningar. Att gränsen därmed flyttas bakåt i tiden jämfört med den nuvarande hundra-årsgränsen medför troligen att något färre fynd kommer att omfat-

tas av de särskilda regler som gäller för lösfynd, som tillfaller upphittaren, men där denne under vissa förutsättningar kan ha en hembudsskyldighet gentemot staten. Genom denna reglering uppnås emellertid en enhetlighet där 1850 utgör en gemensam brytpunkt för fornlämningar och fornyfynd. Detta har efterfrågats av ett flertal remissinstanser och regeringen delar uppfattningen att det är av stor betydelse för att öka tydligheten för den enskilde när det gäller vad som utgör fornminnen. Att något färre fynd kan komma att omfattas av hembudsskyldigheten bedöms endast få marginella konsekvenser för statens möjligheter att tillvarata värdefulla arkeologiska föremål.» (s. 49)

Notera först att propositionens författare trodde att de nya reglerna skulle medföra *färre* fynd. Det blev som vi snart skall se tvärtom – och med råge. Notera sedan att gränsen för fornyfynd vid 1850 inte motiverades med hänvisning till fyndens vetenskapliga värde. Man ville flytta gränsen för *fasta fornlämningar* till 1850, och vad lösfynden beträffar handlade valet av årtal bara om att få till ett enhetligt regelverk som är tydligt för den enskilde.

1850-definitionen av fornyfynd tillkom alltså litegrann på trekvart när man för enkelhetens skull satte samma årtal på dessa som på fasta fornlämningar. Ingen hävdar i själva verket att lösfunna föremål från 1849 har ett sådant vetenskapligt värde att de förtjänar lagskydd. Det är en dåligt genomtänkt regel.

Nå, är det här ett problem då? Är det inte bra att vi har en sådan kraftfull kulturmiljölag? Fråga länsstyrelsernas kulturmiljöhandläggare. Regeln om 1850 har fått dramatiska oförutsedda konsekvenser i samband med att nya skrivningar i Kulturmiljölagen samtidigt öppnade dammluckorna för den svenska metallsökarhobbyn på glänt.

Svenska detektorister får tyvärr fortfarande inte röra sig på platser med arkeologisk potential och göra de vetenskapligt betydelsefulla insatser som jag skulle vilja se. Men de kan numera få detektortillstånd för platser utan arkeologisk potential: gärna badstränder och parker. Här blir deras arbetsinsats irrelevant för vetenskapen, men de gör ingen skada på kulturarvet. Det vill säga, de gjorde formellt sett ingen skada förrän den nya

lagen trädde i kraft. Nu har ju varenda kopparskilling från 1840-talet blivit ett inlösenpliktigt fornyfynd. Och tro mig, det är ytterst svårt att hitta en svensk badstrand eller park som helt saknar kopparskillingar från 1840-talet.

När en amatör får tillstånd för metallsökeri på en badstrand dröjer det vanligen bara ett par timmar tills han eller hon hittar ett kopparmynt som är äldre än 1850. Dateringen är odiskutabel: årtalet står ju prydligt på myntet. När detektoristen plikttroget rapporterar sitt fynd till Länsstyrelsen blir tillståndet i regel genast indraget. Nu finns det ju ett lagskyddat fornyfynd från platsen, och allmänheten får inte använda metallsökare i syfte att finna sådana ting. Dagen därpå ansöker detektoristen därför om tillstånd för en ny badstrand utan kända fornyfynd. Processen upprepar sig och länsstyrelsernas handläggare går fullständigt på knäna. Väntetiden för metallsökartillstånd runt om i landet är så lång att den har börjat alstra JO-anmälningar. Frågan har helt enkelt visat sig vara för invecklad för att man skall kunna reglera den med några få enkla ord.

Det finns flera sätt att lösa detta problem. Vi skulle kunna behålla gällande lagtext och ge länsstyrelserna mera resurser, men då skulle vi fortsätta lägga skattepengar på att samla in ett vetenskapligt värdelöst källmaterial. Bättre vore enligt min mening att ändra på lagens alltför vida definition på inlösenpliktiga fornyfynd. Förslagsvis kunde gränsen sättas vid 1719 för att göra det enkelt för detektoristerna och länsstyrelserna: Karl XII:s mynt vore inlösenpliktiga men inte Fredriks. (Min numismatiska vän föreslår 1715 för att man skall slippa hantera Karl XII:s enorma utmyntning av nödmynt.) För andra föremål som knappar, skospännen och remsöljor är 1719 en lika bra eller dålig typologisk brytpunkt som 1700 eller 1850. Det är ändå ingen som forskar om sådana ting när de uppträder som lösfynd, och varken detektorister eller tillståndshandläggare kan i praktiken datera dem närmare. Möjligen skulle man kunna överväga fortsatt inlösenplikt för de sällsynta myntskatterna från 1700- och 1800-talen. Dagens regelverk och tolkningspraxis är hur som helst akut ohållbara.

Martin Rundkvist